

Марія Володимирівна Дяків

Методика виконання завдань педагогічного малюнка

УДК 378.016:7.021
DOI <https://doi.org/10.24195/artstudies.2024-1.5>

Марія Володимирівна Дяків
кандидат мистецтвознавства, доцент
кафедри методики викладання
образотворчого
і декоративно-прикладного мистецтва
та дизайну
Навчально-науковий інститут мистецтв
Прикарпатського національного
університету
імені Василя Стефаника
ORCID: 0000-0003-3857-0466

У матеріалах дослідження зроблено спробу аналізу методичних підходів до виконання завдань із педагогічного малюнка. Апробація пропонованих завдань відбулась у практиці викладання викладачів кафедри методики викладання образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та дизайну Навчально-наукового інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Використано методику поетапного ведення роботи над натурним зображенням в аудиторії від компонування й вимірювання пропорцій до тонального та кольорового рішення. Знання ходу ведення роботи над педагогічним малюнком важливе як для художника-педагога, так і для учня. Динаміка сучасної художньої освіти сьогодення спрямована на розробку інноваційних форм навчання. У мистецькій освіті збереження класична основа малювання, що є підґрунтям для впровадження новітніх апробаційних методик. Педагогічний малюнок у контексті підготовки майбутнього художника-педагога виконує функцію систематизації набутих знань і вмінь з рисунку та живопису. Цей освітній компонент навчальних програм спрямований на методичне забезпечення майбутнього художника-педагога до виконання творчих завдань з учнями. Практичне значення навчання педагогічного малюнка – посилення аналітичного мислення, інтеграція творчих здібностей у педагогічний процес, формування актуальних художніх методик роботи в процесі малювання. Важливо зазначити, що формування художнього методу як системи малювання відбулося ще в минулих століттях у творчості видатних художників. Можна виокремити досягнення в цій сфері художників епохи Відродження, що створили правила подачі зображення, і в подальшому їхньому прикладі слідували наступні покоління митців. Звичайно, зі зміною мистецьких стилів і культурної естетики відбувалися зміни в підходах творення. Але незмінною донині залишається ціль художньої візуалізації – поетапна робота над зображенням згідно з визначеною методичною системою.

Ключові слова: метод, педагогічний малюнок, завдання, побудова, рисунок, живопис, базові форми.

Постановка проблеми. У системі підготовки майбутнього художника-педагога важливе значення надається розвитку творчих здібностей і набуттю педагогічного досвіду роботи над натурним зображенням, а саме методиці виконання завдань для учнів різних вікових груп. Навчання за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти передбачає ряд дисциплін, спрямованих на підготовку майбутнього педагога до професійної освітньої діяльності. Важливими освітніми компонентами сучасної навчальної програми є «Рисунок» і «Живопис», під час проведення яких здобувачі освіти набувають необхідні знання та навички в роботі над класичним малюнком. Основу педагогічного малюнка становить сукупність класичних та інноваційних методів роботи над художнім зображенням, які вивчаються в ході рисунку та живопису. Тому в аспекті вивчення дисциплін художнього циклу для спеціальності «Середня освіта. Образотворче мистецтво» важливо визначити методичні принципи роботи над завданнями педагогічного малюнка.

Огляд літератури. Для аналізу методики виконання завдань із педагогічного малюнка було залучено праці, що розкривають зміст методики художнього навчання, зокрема, розглянуто художньо-дидактичний підхід автора О. В. Ткачук як комплекс форм і методів навчання (Ткачук, 2019, с. 244). Щоб зрозуміти особливості педагогічного малюнка, звернемося до думки ряду

дослідників, так, О. М. Піддубна стверджує, що педагогічний малюнок пов'язаний зі словом педагога і передає думки у вигляді графічних зображень, при цьому в ньому головне – методична спрямованість (Піддубна, 2016, с. 93). У сучасному освітньому просторі все більше з'являється досліджень, присвячених методиці роботи над художнім зображенням, прослідковується значення виконання начерків – методу формування художнього мислення на початковому етапі роботи (Дмитренко, 2005, с. 109). Досліджуючи методики малювання, нашу увагу привертає стаття А. Логвинової, яка присвячена аналізу роботи з базовими формами – двовимірними, тривимірними, геометричними й органічними, завдяки ним візуалізується складне зображення. Автор також пропонує «думати формою», адже в основі будь якого реального об'єкта чи предмета закладено базову модель форми (Логвинова).

Мета статті – теоретичне обґрунтування методики виконання творчих завдань педагогічного малюнка в процесі пізнання натурального зображення живої та неживої природи.

Методологія дослідження. Педагогічний малюнок є певною системою методів, що дають змогу педагогу правильно викласти завдання учню, наочно продемонструвати етапи лінійно-конструктивної побудови простих і складних зображень живої і неживої природи. Тобто в педагогічному малюнку закладено принцип педаго-

гічної розробки підходів до опанування методики роботи над малюнком. У системі класичних підходів рисунка та живопису закладаються основи розуміння малювання з натури, вивчення особливостей правильної побудови форм і графічно-просторове рішення. Продовженням навчання майбутнього педагога є саме освітній компонент «Педагогічний малюнок» як форма адаптації теоретичних і практичних навик здобувачів освіти до ведення методичних розробок. Тому в дослідженні було використано дидактичний метод побудови моделі завдань педагогічного малюнка.

На етапі обробки інформації застосовано словесний метод, тобто теоретично опрацьовано практичну форму завдань педагогічного малюнка, завдяки чому можна логічно відслідкувати алгоритм дій художника-педагога в навчальних завданнях педагогічного малюнка. Використання апробаційних матеріалів дало змогу пошуковим методом реалізувати систематизацію та обробку первинної інформації щодо послідовності та складності виконання завдань педагогічного малюнка.

Результати та їх обговорення. Методична основа педагогічного малюнка – це впорядкована система способів виконання завдань, яка передбачає послідовність ведення роботи від композиційного до тонального рішень. Студентам спеціальності 014 «Середня освіта. Образотворче мистецтво» на кафедрі методики викладання образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва Навчально-наукового інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника пропонується програма педагогічного малюнка за певною методикою виконання завдань.

На вступних лекціях до освітнього компонента окреслюються основні питання педагогічного малюнка, його роль у формуванні професійних компетентностей педагога, методик, за якими майбутні фахівці галузі працюватимуть з учнями. Підготовчим етапом педагогічного малюнка є ознайомлення студентів із провідними методиками ведення роботи, вивчення педагогічного досвіду, аналіз останніх розробок щодо викладання педагогічного малюнка. Курс передбачає аудиторну та самостійну роботу, що є взаємопов'язаними і доповнюють одна одну.

Першим завданням, на яке слід звернути увагу, є «Методика вивчення перспективи на замальовках частини інтер'єру». Для цього в аудиторії викладач створює складну багатопредметну постановку (з меблями, предметами побуту, драперіями) і наочно проводить роз'яснення етапів роботи над перспективою форм у середовищі кімнати. В етапах роботи можна виділити такі: перший – вимірювання пропорцій і визначення композиції зображення на форматі; другий – визначення лінії горизонту та початок роботи над лінійно-конструк-

тивною побудовою постановки; третій – надання перспективних скорочень об'ємним формам із простеженням сходження ліній побудови до лінії горизонту; четвертий – уточнення побудови постановки; п'ятий – перспектива тону, світлотіньова композиція. Студенту пропонуються етапи, у яких зосереджено основні моменти роботи над малюнком, і такий метод можна застосовувати з учнями старших класів загальноосвітніх шкіл, художніх шкіл, училищ і закладів вищої освіти.

Перед початком роботи над виконанням зарисовок слід провести аналіз основних етапів. Компонуючи зображення, потрібно враховувати лінію горизонту, адже «будь-який рисунок в інтер'єрі має бути побудований у просторових планах» (Сухенко, 2002, с. 14). Сприйняття частини інтер'єру повинно здійснюватися з певного ракурсу, для цього можна вибрати позицію художника сидячи (лінія горизонту буде вища, а тому передній план більше відкривається) або стоячи (лінія горизонту буде опущена, а тому передній план заповнить усю композицію). Розуміння законів перспективи в малюванні є важливим для візуалізації оточуючої дійсності. Сьогодні ми користуємося класичною системою лінійної перспективи, розробленою в мистецтві відродження, «яка дала змогу об'єднати графічні зображення на площині за допомогою «однієї точки зору» (Бабенко, 2013, с. 64). Це означає, що всі об'ємні форми та площини візуально скорочуються (зменшуються) до точки горизонту і при цьому лінії їхньої конструкції логічно спрямовані в певну сторону і під певним кутом. Художник початківець має навчитися бачити 3D-моделі натуралістичних форм, уявно проводити перспективні скорочення, визначати лінію горизонту і відносно неї здійснювати цікаві натурні зарисовки. В аналізі перспективи Л. Бабенко розглядає лінійну перспективу як перспективу простору, зокрема задніх планів, водночас близькі до глядача форми сприймаються в аксіометрії чи слабкій зворотній перспективі (Бабенко, 2013, с. 66). Зорова ілюзія, яка виникає у початківців під час роботи над перспективою близьких предметів, викликана особливостями сприймання і розуміння об'ємної форми. Художнику слід пам'ятати, що обов'язково треба прив'язувати будь-яке об'ємне тіло до перспективи – простежувати за скороченнями сторін і візуально зменшувати частини у віддаленості до лінії горизонту.

Здійснювати компоновання зображення також потрібно з огляду на дотримання законів освітлення, користуючись простим правилом – не перевищувати натуральні розміри зображення, яке розташовуємо на листі паперу відносно горизонталі або вертикалі (якщо загальні пропорції постановки більші по вертикалі, то композиція на папері буде у вертикальному положенні формату, і навпаки); зі сторони освітлення залишити більше про-

стору в композиції та підняти зображення вверх відносно лінії горизонту, тим самим означивши взаємозв'язок зорового сприйняття та відтворення на площині паперу. Візуалізувати композиційне розміщення зображення засічками, точками, лініями, а потім приступати до виконання лінійної конструкції предметів і драперій. У цьому аспекті треба відмітити, що об'ємні предмети різні за формою, а отже, методичні принципи їхньої побудови різні. Наведемо приклад побудови глечика: асоціативно визначаємо його форму, яка дорівнює прямокутнику (вимірюємо й узгоджуємо пропорції ширини до висоти та виставляємо); проводимо вісь (для симетрії форми); визначаємо місце розміщення та довжину середніх ліній еліпсів; прямолінійно наводимо абриси глечика (сполучаємо лініями задані параметри між середніми лініями еліпсів); виконуємо побудову еліпсів згідно з перспективним скороченням; пластично промальовуємо абриси глечика. За таким принципом виконуємо побудову предметів, що змінюють форму за різних ракурсів. У роботі над кубом дотримуємось етапів: визначення пропорцій; фіксація лінії горизонту; перспектива низу; перспектива бічних граней; побудова верху.

Компонуючи постановку, не забуваємо про просторове середовище кімнати, у якому вона розташована, слід правильно визначити перспективу ліній підлоги та кутів стін, а також у подальшому відтворити тональну перспективу відносно джерела освітлення.

Важливо, щоб під час опанування методики здобувач освіти чітко розумів потребу в оволодінні певними знаннями, уміннями та навичками в роботі над малюнком. Для цього існує комплекс вправ, які виконуються під керівництвом викладача і спрямовані на розвиток педагогічного досвіду в студента. Зокрема, це різноманітні замальовки пейзажу, замальовки предметів побуту тощо.

Наступним завданням курсу є «Малюнок рослинних і зооморфних форм», де студент навчається спостерігати за природними формами та пізнавати їх особливості через дослідження структури і що спонукає його до аналізу. Методично таке завдання слід розпочати з теоретичного опису об'єкта та «зображувати паралельно з конструктивними схемами» (Сухенко, 2002, с. 7). У будь-якій складній природній формі, у цьому випадку квітковій, асоціативно простежується схема геометричної конструкції кола чи еліпса. Саме пошук базової геометричної основи зображення є першим етапом в цьому завданні. Досліджуючи природу форм пелюсток квітки, додаємо ще геометричних фігур до основної композиції кола і таким чином проводимо пошук композиційної єдності (другий етап). Далі схематичну побудову форм уточнюємо пластикою ліній відносно особливостей натурної форми (третій етап). Завершальним етапом в роботі над

рослинними формами є тональне або кольорове рішення. Щоб розвинути професійні навички щодо передачі рослинних і зооморфних форм студентам потрібно виконувати «навчально-репродуктивні вправи, зумовлені вимогами завдань програми» (Сухенко, 2002, с. 462).

В основі будь-якої природної форми закладено базову форму, і «необхідно вчитися думати формою та використовувати лінію як інструмент для створення ілюзії тривимірності за допомогою об'єму» (Логвинова).

Переходимо до вивчення схем малювання голови та фігури людини. Такі завдання ґрунтуються на методичному опрацюванні й укладенні певних правил послідовності малювання анатомічних форм. Принцип цих завдань полягає в універсальній розробці схематичної подачі конструкції голови, каркаса фігури з визначенням осі та пропорцій відносно усталених анатомічних закономірностей. Студент розпочинає роботу над конструктивним зображенням людської голови, використовуючи методику так званого куба або кулі, тобто одразу проєктує форму в тривимірну модель, яка має лицеву, потиличну, бічні сторони, та проводить пошук деталей за допомогою допоміжних ліній конструкції. Важливим є дотримання етапів роботи над малюнком, а саме композиції на форматі, вимірювання й узгодження пропорцій ширини до висоти, визначення частин голови й осі, побудова лицевої частини та коробки черепа. Розглянемо детальніше авторський метод О. В. Дяків, яка пропонує етапи роботи за принципом базової форми куба, тобто голова ототожнюється з тривимірним об'ємом (Дяків, 2022). На думку практикуючого художника та педагога Олени Василівни Дяків, саме куб найкраще означає поділ голови на частини, які спершу слід закомпонувати в геометричну форму (прямокутник) відповідно до пропорцій, лінії горизонту та джерела освітлення. Після виставлення базової форми переходимо до розміщення лицевої частини (обличчя) згідно з ракурсом і пропорціями ширини до висоти. Лицеву частину ділимо віссю, попередньо визначаючи її кут нахилу відносно ракурсу. Наступним етапом є поділ осі на лінію надбрівних дуг, носа, губ, підборіддя з урахуванням перспективи скорочення відносно ракурсу голови. Побудову розпочинаємо з носа – виставляємо кут і товщину носової кісточки, означаємо частини голівки та крил носа, перенісся тощо. Виконуємо конструкцію геометризаними формами й переходимо до пластики.

Далі слід визначити лінію очей, яка розташовується відносно носового перенісся та надбрівних дуг. Від крил носа паралельно до носової кісточки проводимо допоміжні лінії, які, пересікаючись із середньою лінією очей, утворюють точки двох сльозовиків. Відзначаємо довжину очей – вона дорівнює довжині від одного крила носа до іншого крила. Щоб намалювати

конструкцію ока, використовуємо геометрію кола, розміщуючи його відносно середньої лінії, трохи піднявши вгору. На об'єм кулі накладаємо по формі верхню та нижню повіку. Що стосується ока, то працюємо над конструкцією очних впадин, надбрівних дуг і вилиць. Виконуємо побудову губ, прослідковуючи за розміщенням середньої лінії губ на осі, а кінчики виставляємо відносно кута від крил носа. Окреслюємо форми конструктивним методом, проводячи пошук характеру форми відносно натурального зображення. Завершенням лінійно-конструктивної побудови лицевої частини є підборіддя, через яке вісь переходить на піднебіння та шию. Лицева частина ототожнюється до площину куба, одна або дві бічні сторони (відносно ракурсу повороту голови) – це бічні частини голови, окреслені лініями щелепи внизу, вилицями та вухами з боків, висковою частиною вверху.

Завершуємо побудову голови, окреслюючи форму черепної коробки зверху та потиличну частину, при цьому шукаємо співвідношення форм з уже намальованими лицевою і бічною частинами голови. У процесі побудови слід застосовувати метод «тонального увиразнення» об'єму для кращої передачі зображення.

Робота над зарисовками схеми фігури в статичному та динамічному русі вимагає знань пропорційності анатомічних частин тіла людини до її зросту. Студент користується методом відкладання пропорцій голови у фігуру сім раз і таким чином композиційно намічає силует в заданому форматі. Відповідно до нахилу осі визначає статичність або динамічність руху фігури й розпочинає роботу з компоновання плечового поясу, грудної клітки, рук, ніг – від спрощених форм до уточнення анатомічних особливостей. Усі ліній побудови при цьому зберігаються, потрібно відштовхуватися від них як від основи, на яку накладається пластична виразність об'єму.

Серед завдань із вивчення анатомічних схем голови та фігури можна виділити автопортрет, замальовки голови в різних ракурсах, замальовки частин голови, замальовки рук і ніг, замальовки фігури в різних ракурсах. Такі вправи сприяють розвитку конструктивно-асоціативного мислення студента, логічному аналізу складних об'ємів і розвитку прикладних навиків передачі в педагогічному малюнку схем конструктивної побудови.

Різновидом завдань, які пропонуються до опрацювання в педагогічному малюнку, є тематичні композиції та стилізації предметів живої і неживої природи. Виконання завдань посилює розвиток фантазії та розкриває творчий потенціал художника-педагога.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Педагогічний малюнок – це комплекс теоретичних і практичних методичних підходів до створення художнього зображення. Опанування базових знань малювання простих і складних форм відбувається відповідно до певних етапів послідов-

ності та запропонованих схем-унаочнень. Такий підхід полегшує роботу художника-педагога в професійній діяльності та надає необхідну основу для розробки власних авторських методик викладання педагогічного малюнка. У процесі апробації завдань у навчальному курсі «Педагогічний малюнок» було доведено ефективність роботи за схемами, що є результатом методичних розробок.

Методика роботи над педагогічним малюнком – це комплекс завдань, спрямованих на вивчення базових прийомів роботи рисункової та живописної графії. Результатом виконання завдань є дотримання етапів та критеріїв якісного виконання технології побудови тонального та живописного малюнків. Запропонована методика педагогічного малюнка містить класичні підходи до вирішення лінійно-конструктивної побудови й орієнтована для використання в навчанні за художньо-педагогічними спеціальностями. Також в перспективах подальшого розвитку педагогічного малюнка – адаптація методик викладання до сучасних умов навчання, а саме використання графічних редакторів для впровадження напряму «цифрового педагогічного малюнка».

ЛІТЕРАТУРА

- Бабенко, Л. (2013). Ренесансна перспектива як образне відображення зорового сприйняття навколишнього простору. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Випуск 120. 64–67.
- Дмитренко, В. В. (2005). Методика виконання й використання начерків під час роботи над художнім твором на художньо-графічному факультеті. *Криворізький державний педагогічний університет*. 109–117.
- Дяків, М., Дяків, О. (2022). Авторська методика лінійно-конструктивної побудови гіпсової голови. *Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Педагогіка»: журнал*. № 3 (3). 339–348.
- Логвинова, О. Як працювати з базовими формами. Отримано з <https://skvot.io/uk/blog/how-to-work-with-basic-forms>.
- Піддубна, О. М. (2016). Педагогічний малюнок як основа професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва у процесі вивчення предметів «Малюнок» і «Живопис». *Актуальні питання мистецької педагогіки*. Вип. 5. 92–96.
- Рисунок на пленері (2002). *Методичні рекомендації з рисунка на літній навчально-творчій практиці для студентів 1-го курсу живописного, графічного факультетів та театральньо-декораційного і реставраційного відділень*. Укладач В. О. Сухенко. Київ. 20.
- Ткачук, О. В. (2019). Методика художнього навчання: навчальний посібник для здобувачів освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, художньо-графічних факультетів, педагогічних закладів освіти. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського. 244.
- Шпитальова, О. В. (2019). Педагогічний малюнок в системі професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва. *Молодий вчений*. № 5 (2). 460–463.

The method of working on a pedagogical drawing

Mariia Volodumirivna Diakiv

PhD of Art Sciences, Associate Professor
Department of art teaching methods
and decorative and applied art
and design

Educational and Scientific Institute of Arts
Precarpathian National University
named by Vasyl Stefanyk
ORCID: 0000-0003-3857-0466

In the research materials, an attempt was made to analyze methodical approaches to the implementation of tasks from a pedagogical drawing. Approbation of the proposed tasks took place in the teaching practice of the teachers of the Department of Teaching Methods of Fine and Decorative and Applied Arts and Design of the Educational and Scientific Institute of Arts of the Precarpathian National University named after V. Stefanyka. The technique of step-by-step work on a full-scale image in the audience, from composition and measurement of proportions to tonal and color decision, was used. Knowledge of the progress of work on a pedagogical drawing is important both for the artist-pedagogue and for the student. The dynamics of modern art education today is aimed at the development of innovative forms of education. In art education, the classical basis of drawing has been preserved, which is the basis for the introduction of the latest approbation methods. Pedagogical drawing in the context of training a future artist-pedagogue performs the function of systematizing acquired knowledge and skills in drawing and painting. This educational component of training programs is aimed at methodically ensuring that the future artist-pedagogue performs creative tasks with students. The practical significance of teaching pedagogical drawing consists in strengthening analytical thinking, integrating creative abilities into the pedagogical process, and forming appropriate artistic methods of work in the drawing process. It is important to note that the formation of the artistic method, as a drawing system, took place in the past centuries in the work of outstanding artists. It is possible to single out the achievements in this field of the artists of the Renaissance, who created the rules of presentation of the image and in the future, their example was followed by subsequent generations of artists. Of course, with the change of artistic styles and cultural aesthetics, there were changes in creative approaches. But the goal of artistic visualization remains unchanged to this day – step-by-step work on the image according to a defined methodical system.

Key words: method, pedagogical drawing, tasks, construction, drawing, painting, basic forms.